
RAPPORT

Arkeologisk förundersökning/schaktkontroll

Kyrkstugevägen 2
Gammelstaden 5:22
Raä 330, Nederluleå socken
Norrbottens län, Västerbotten

RAPPORT

Arkeologisk förundersökning/schaktkontroll
Norrbottens län
Västerbotten
Nederluleå sn
RAÄ 330

Tekniska uppgifter

Län: Norrbotten
Landskap: Västerbotten
Kommun: Luleå
Socken: Nederluleå
Fornlämning: Raä 330 - område med kulturlager och befintlig bebyggelse
Fastighet: Gammelstaden 5:22
Ek. karta: 24L 9h Gammelstaden (241 97)

Länsstyrelsens (beslut) dnr: 431-16990-06
Norrbottens museums dnr: 569-2006

Uppdragsgivare: Per-Erik Rutfors
Finansiär: inom statligt anslag
Typ av uppdrag: förundersökning/schaktkontroll

Fältarbetsledare: Åsa Lindgren
Fältpersonal: Frida Palmbo
Fältarbetstid: ½ dag 2006-10-27
Rapporttid: 1 dag

Koordinater: X 729 68 05 / Y 178 62 35 (Gps, User grid, WGS 84, rikets nät) schaktets S hörn.
Höjd över havet: 10 m
Undersökt yta: 13,5 m²

Fynd: ett tillvarataget kritpipshuvud, samt ej tillvaratagna ben, spik, fajans, BII:4, fönsterglas
Foto: Nbm acc nr 2006:943:1-3 (samtliga är fyndfoton på kritpipshuvudet).
Ritningar: 1 st (bilaga 2)
Analyser: -
Datering: senare delen av 1700-tal – nutid, utifrån fyndmaterial

Dokumentationsmaterial: Originalhandlingar, fynd och foton förvaras i Norrbottens museums ärende-, föremåls- respektive bildarkiv.

Framsida: Foto Nbm acc 2006:943:2 © Norrbottens museum, Staffan Nygren

Innehållsförteckning

Tekniska uppgifter.....	1
Sammanfattande inledning	2
Syfte och målsättning.....	2
Topografi och naturlandskap	2
Historik och fornlämningsmiljö.....	2
Aktuellt undersökningsområde och tidigare undersökningar	2
Arbetsbeskrivning	3
Resultat.....	3
Kommentar	3
Litteratur och referenser:	4

Sammanfattande inledning

Norrbottens museum utförde 2006-10-27 under tilltagande snöoväder en arkeologisk förundersökning på fastighet Gammelstaden 5:22 inom Raä 330, Nederluleå socken. Arbetet utfördes på begäran av Per-Erik Rutfors, efter beslut av Länsstyrelsen i Norrbottens län (dnr 431-16990-06).

Undersökningen föranleddes av planerad utbyggnad av uthus. Förundersökningen utfördes av Åsa Lindgren och Frida Palmbo, Norrbottens museum, i form av en schaktkontroll.

Norrbottens museum ser inte några hinder för det planerade arbetet, då inga anläggningar påträffades annat än i omrörda och relativt recenta lager. Det är dock viktigt att påpeka att det i anslutning till undersökningsområdet kan finnas intakta kulturlager och anläggningar.

Syfte och målsättning

Syftet med förundersökningen var att fastställa förekomsten och begränsningen av eventuella kulturlager samt behovet av och kostnaden för en slutundersökning. Undersökningen var också ett led i den långsiktiga kunskapsuppbyggnaden med sikte på att kartlägga Gammelstads ålder, tidigaste utveckling och utbredning. Detta, samt att få bättre kunskap om medeltida gårdar, handeln och områdets kontaktnät, är något som efterfrågas i *Arkeologi i Norrbotten - en forskningsöversikt*.

Möjligheterna att få svar på dessa frågor är dock ytterst begränsade vid en sådan liten undersökning som här föreligger i rapport.

Topografi och naturlandskap

Undersökningsområdet är beläget ca 80 m SÖ om kyrkan i Gammelstads kyrkby inom Raä 330 (se bilaga 1). Fornlämningsområdet är beläget på en mindre moränrygg mellan Lule älv, som flyter söder om kyrkbyn, och en äldre upprundad vik i nordost. Området är omgivet av flacka åkermarker, allmänningar och nyare bebyggelse. Nivån över havet uppgår idag till mellan 5 och 20 meter.

Aktuellt undersökningsområde ligger på en flack gårdstomt med sandig mark ca 10 m ö h. I dess närområde finns nyare bebyggelse och kyrkstugor, vilka kan ha sitt ursprung i 1600-tal.

Historik och fornlämningsmiljö

Raä 330 har beteckningen ”område med kulturlager och befintlig bebyggelse”. Sannolikt har bebyggelsen i Gammelstads kyrkby sina rötter i medeltid. År 1339 omtalas att ett kapell finns i Luleå och 1374 har detta kapell blivit sockenkyrka med egen församling (Nordberg 1965:50ff). Platsen för kapellet är okänd, men att det låg i Gammelstad är rimligt att anta, vilket innebär att vi kan räkna med bebyggelse här vid den tiden.

Stenkyrkan som ersatte det tidigare kapellet började byggas under slutet av 1400-talet. Vid den tiden var detta den största kyrkan och tillika största stenbyggnaden norr om Uppsala, vilket vittnar om platsens betydelse.

Gammelstad har haft sin främsta betydelse som mötesplats. Som en in- och utförselpport för människor och varor. Under den intensiva delen av inlemmandet av Norrbotten i riket låg Gammelstad strategiskt placerat. Tillsammans med bl.a. G:a kyrkbyn i Piteå och Torneå utgjorde Gammelstad en språngbräda för mission och handel inåt landet. De fiskala funktionerna som centralmakten började utöva under medeltid behövde också en plats att utgå ifrån. Även de territoriella anspråken som kungariket Sverige börjar hävda i norr krävde en fast bebyggelse. Detta, kyrkplikten och de långa avstånden är de faktorer som bidragit till bebyggelsens expansion.

Vid tiden för stenkyrkans anläggande var området en del av en ö och Gammelstadviken en havsvik, som nådde fram till utkanten av dagens kyrkby. När Gammelstad fick stadsrättigheter lagfästa år 1621 var viken fortfarande segelbar. Redan 1649 hade dock landhöjningen gjort att hamnen inte gick att använda. Detta medförde att staden Luleå flyttades till sitt nuvarande läge vid kusten.

Aktuellt undersökningsområde och tidigare undersökningar

Gammelstads kyrkby räknas som fast fornlämningsområde och inom området har ett flertal arkeologiska undersökningar företagits under årens lopp. Aktuellt undersökningsområde ligger relativt nära kyrkan

och inom det som av Ragnar Bergling tolkas som köpstadens bebyggda område omkring 1649 (Bergling, 1964:102, fig 7). Detta gör att det kan finnas lämningar från Gammelstads äldsta tid inom området.

Inom och i anslutning till nu aktuell fastighet har undersökningar utförts 1997 och 2002 (se bilaga 2). Vid dessa undersökningar påträffades kulturlager, vilka inte tolkades närmare, samt påförda fyllnadsmassor (Skålberg, 1997 och Lindgren, 2004).

Arbetsbeskrivning

Förundersökningen utfördes enligt Länsstyrelsens beslut som en schaktkontroll under pågående schaktning. Marken hade isolerats med frigolit för att vara tjälfri. Schaktet mätte 4,5 x 3 m (NÖ-SV) och grävdes med maskin till 0,6-1,0 m djup, djupast i det Ö hörnet och grundast i N (se bilaga 2).

En avvikelse från länsstyrelsens beslut var att det inte togs upp något schakt där trappen ska byggas. Denna yta hade inte värmts upp och var således inte tjälfri. Utifrån resultatet av undersökningen av det första schaktet, samt vissheten om att en VA-ledning går i anslutning till schaktet, gjorde undertecknad bedömningen att denna yta ej behövde undersökas.

Resultat

I schaktet påträffades omrörda fyllnadsmassor med inslag av kol, tegel, fajans, BII:4, djurben, spik och kritpipsskaft. Vid ca 0,4 m djup påträffades två skräpgröpar med innehåll av fet jord, sot, kol och brända ben. Groparna var belägna i schaktets N, respektive S del (se bilaga 2) och var nedgrävda ca 0,1 m i fyllnadsmaterial med samma innehåll som ovan, varför de grävdes bort och schaktningen fortsatte till orörd sand. Denna framkom vid ca 0,6 – 1 m djup (se bilaga). Längst ner i schaktet påträffades ett huvud av en kritpipa (se rapportens framsida), vilken är svensktillverkad och dateras till senare hälften av 1700-talet (Arne Åkerhagen, genom e-postkorrespondens).

Fyndet av kritpipan i botten av de omrörda fyllnadsmassorna daterar de påträffade groparna till tidigast omkring 1800 och innehållet i dem visar på aktiviteter tillhörande vardagligt hushållsarbete. På tomten finns byggnader på 1817 års karta, till vilka lämningarna bör höra. Att relatera till de tidigare utförda undersökningarna låter sig inte göras, då de påträffade kulturlagren inte tolkades närmare vid de undersökningarna. Då de påträffade fynden är av recent karaktär kan resultatet av denna undersökning inte heller ge svar på frågorna kring Gammelstads ålder, tidigaste utveckling och utbredning. Den ger inte heller någon kunskap om medeltida gårdar, handeln och områdets kontaktnät.

Då inga anläggningar påträffades annat än i omrörda och relativt recenta lager finner Norrbottens museum inga antikvariska hinder för det planerade arbetet. Detta svarar till undersökningens administrativa syfte, att utröna om det föreligger behov av en slutundersökning.

Kommentar

Inför kommande undersökningar är det viktigt att komma ihåg att även där omfattande schaktningsarbeten har ägt rum tidigare kan intakta kulturlager och anläggningar påträffas. Därför är det av stor vikt att samtliga markgrepp inom fornlämningsområdet bevakas av arkeolog.

Luleå 2007-02-27

Åsa Lindgren
Arkeolog

Litteratur och referenser

Arkeologi i Norrbotten. En forskningsöversikt. Länsstyrelsen i Norrbottens län Rapportserie Nr 14/1998.

Bergling, R. 1964. *Kyrkstaden i övre Norrland*. Skytteanska samfundets handlingar no 3, Umeå 1964.

Lindgren, Å. 2004. Rapport Arkeologisk förundersökning inför Luleå kommuns åtgärdsplan för Världsarvet Gammelstad. Raä 330, medeltida kulturlager, Nederluleå sn, Norrbottens län, Västerbotten. Rapport Norrbottens museum dnr 2002/0414

Nordberg, A. 1965. *En gammal norrbottensbygd. Anteckningar till Luleå sockens historia*. Luleå 1965.

Skållberg, P. 1997. *Rapport Arkeologisk förundersökning, Raä 330, Gamla Hamngatan, Ängesbyvägen med Gammelstad 5:22, Häradsvägen, Nederluleå socken, Västerbotten, Norrbottens län*. Rapport Norrbottens museum dnr 1997/0825.

Wallerström, T. 1995. *Norrbotten, Sverige och medeltiden*. Del 1 och 2. Lund Studies in Medieval Archaeology, 15:1 och 2.

Bilagor

1. Utsnitt, Ekonomisk karta 24L 9h Gammelstaden, skala 1:10 000
2. Översiktsplan skala 1:200

